

SONET U PRVOJ FAZI HRVATSKOG ROMANTIZMA
(METAR I TEMA)

Mirko Tomasović

U hrvatskoj poeziji sonet vremenski traje približno 500 godina, a to polutisućljeće njegove prošlosti okvirno bismo mogli podijeliti na četiri razdoblja.

Rudimentarno razdoblje smještno na sâm početak XVI stoljeća, kada je u rukopisnom *Zborniku* Nikše Ranjine (datiranu g. 1507) od preko 800 pjesama, pretežito petrarkističkih, zabilježeno i pet ljubavnih sastava¹ vidljivo ustrojenih po sonetnom modelu talijanskog podrijetla. Bila je to tek obećavajuća najava, koja se nije ostvarila sve do sredine XIX stoljeća, jer se hrvatski renesansni i barokni pjesnici samo iznimno služe tim oblikom. Zbog čega se sonet nije ukorijenio u hrvatskoj lirici XVI i XVII stoljeća, inače žanrovski i tematski potpuno razvijenoj i bogatoj (ljubavne, rodoljubne, religiozne pjesme, poslanice, nadgrobnice, maskerate, ekloge), još uvijek je predmetom znanstvenih rasprava.² Razlog je, čini se, dosta jednostavan: dominantan stih tadašnjeg pjesnikovanja bio je tzv. dvostruko (ili četverostruko) rimovani dvanaesterac (6 + 6), koji je zbog parnog rimovanja na svojoj sredini i na kraju neprilagodljiv sonetnomu strofičkom sustavu. Hrvatski su pjesnici taj metar poimali kao znak svoje razlikovne versifikatorske tradicije, pa su u njemu ustrajali, ne prihvaćajući, poput španjolskih i portugalskih, talijanski jedanaesterac u petrarkističkoj recepciji. Za primjenu soneta, recimo tako, postojala je metrička zapreka. Vrlo zorno se ta pojava uočava u poeziji Dinka Ra-

¹ Vidjeti *Pjesme Šiška Menčetića i Đore Držića*, priredio Milan Rešetar, Stari pisci hrvatski, knjiga II, JAZU, Zagreb 1937, pjesme br. 759, 760, 761, 763, 764.

² Fenomen je najjelovitije proučio Svetozar Petrović u studiji *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti*, Rad JAZU, 350, Zagreb 1968, str. 5-303.

njine, koji 1563 objavljuje golemi kanconijer na hrvatskom jeziku i dvadesetak pjesama na talijanskom.³ Nekoliko od tih tekstova su ne samo motivski nego i sadržajno sasama podudarni, riječ je o samoprepjevima, tj. o pojavi kad dvojezični pjesnik sam sebe prevodi. No, Ranjinina talijanska verzija u besprijekornoj je sonetnoj formi, a hrvatska, koja ima četrnaest stihova također, podudarnih po smislu, metaforama, rasporedu i poruci, strukturirana je u strofičko-srokovnom pogledu sasama drugačije, tj. kao niz od sedam dvostiha, bez katrena i terceta, dakle. Kad se u XIX stoljeću dvostruko srokovani dvanaesterac izgubio iz uporabe, uklonjena je bitna izvanjska smetnja za sonetističku tvorbu.

Prijelazno drugo razdoblje motrit ćemo u vrijeme književnoga i nacionalnog preporoda (nazivanog s dobrim razlozima i hrvatskim "risorgimentom"), u prvoj fazi romantizma, kojemu je glasilo časopis "Danica ilirska" (1835-1849), gdje se desetak godina uzastopce pojavljuju izvorni i prevedeni soneti, redovito na prvoj stranici.⁴

Treće, najsjajnije, razdoblje hrvatskoga sonetizma povezano je s artistskim tendencijama Moderne, a tada je on i dijelom poetičkog programa. Estetičku dimenziju sonetnoj vrsti daju Milan Begović sa zbirkom *Knjiga Boccadoro* (1900), u kojoj su najvažnije pjesme upravo ciklusi jedanaesteričkih soneta (*Soneti milinja, Soneti godišnjih doba, Mistički soneti i Muzika*), Ante Tresić Pavičić (*Sutonski soneti*, 1903), te najjače Antun Gustav Matoš. Matoš, najdinamičnija, legendarna ličnost tadašnjega hrvatskoga književnog života, nakon povratka iz Pariza (1908) okuplja oko sebe mlade sljedbenike. Iako za života nije tiskao pjesničku zbirku, njegovi soneti, priopćeni u časopisima, imali su nevidjen odjek, postali su kulturni uzorak. Iz njegova kruga stižu zaljubljenici soneta, tzv. "grička škola", koja se očituje u zborniku *Hrvatska mlada lirika* (1914). Od dvanaest pjesnika,

³ Vidjeti *Talijanske pjesme Dinka Ranjine*, priopćio dr. M. Rešetar, Grada za povijest književnosti hrvatske, knjiga 4, Zagreb 1904, str. 136-139. Usp. Mirko Tomasović, *Ranjina/Desportes*, Zagreb 1994.

⁴ Časopis je tijekom svojega izlaženja mijenjao ime. Zvao se "Danica ilirska" od 10. prosinca 1835 do 14. siječnja 1843. Od 21. siječnja 1843 do 23. XII. 1848 "Danica horvatska, slavonska i dalmatinska", te opet "Danica ilirska" od 2. siječnja 1849 do 30. lipnja 1948. Izlazio je tjedno, osim od 2. siječnja do 3. veljače 1849, kada se "Danica" pojavljivala dvaput na tjedan. Služio sam se reprintom "Danice ilirske", I-XV, Zagreb 1970-1972.

pet njih pokazuje izrazitu sklonost prema sonetnom obliku, klasičnom i eksperimentatorskom, među kojima su i prvaci modernističkog lirizma Fran Galović, Ljubo Wiesner, te posebno Augustin Ujević Tin, najčuveniji lik u hrvatskoj poeziji prve polovine XX stoljeća. U njih pod Matoševim stijegom, preko njegove veze s francuskim aleksandrincima, prevladavaju dvanaesterci.

U postmodernizmu možemo opravdano govoriti, osobito na kraju XX stoljeća (*fin de siècle*), o sonetističkoj obnovi, hrvatskomu neo-sonetizmu, čega smo svjedoci listajući novoizišle knjige pjesama i književne časopise. To već sami naslovi pojedinih zbirki indikativno potvrđuju: Zvonimir Mrkonjić, *Zvonjelice*, 1980; Stijepo Mijović Kočan, *Vijenac soneta*, 1982; Tonko Maroević, *Sonetna struka*, 1992; Ante Stamać, *Crne rupe, mračni soneti*, 1995. Sonetoljubac je i Luko Paljetak, akademik i najčitaniji hrvatski pjesnik u ovom času, te liričar naročitih mediteranskih vibracija Jakša Fiamengo. Hrvatski su se pjesnici, kako je razvidno, vratili jednoj suptilnoj pjesničkoj igri i izazovu, te na taj način, možda i podsvijesno, ispravili "aritmiju" sonetiranja u povijesti hrvatske poezije, iskupljujući onaj manjak u prošlosti, poveliku prazninu u XVI, XVII i XVIII stoljeću, a za predmet naše analize izabrali smo drugo razdoblje. Dva su razloga za to: prvi je što je sonet iz rane faze hrvatskoga romantizma slabo istražen, gotovo ignoriran i time obezvrijeđen, drugi je pak uvjetovan spoznajom da je bez soneta iz tog vremena kao razvojne karike nezamisliv njegov procvat, instalacija u modernizmu.

"TRANZICIJSKI" SONETI OD 1837 DO 1842

Prvi naraštaj hrvatskih romantičara, povezan s "ilirskim" pokretom i idejom sveslavenstva, nastojao je obnoviti književnost, modernizirati ju na takav način, da bi "domorodci" zavoljeli štivo na hrvatskom jeziku. Pjesnici su osjećali potrebu da se prilagode zahtjevima čitatelja, koji su poznavali njemački i talijanski jezik te tako bili u izravnom dodiru s onodobnom europskom poezijom. Pjesnička se proizvodnja zbog toga nastojala "beletrizirati" i popunjavanjem vrsta i oblika iz europske tradicije, koji su nedostajali. Sonet je u tom kontekstu bio kušnja i izazov, na stanovit način i ispit mogućnosti pjesnikovanja u složenom obliku na podlozi jačanja jezične i narod-

nosne samosvijesti. Karakteristična je izjava Stanka Vraza:⁵ “da bi se vrijednim sonetima mogao mladoj ilirskoj književnosti podati vrijedan ures”. Vodeći “ilirski” književnici, naime, raspravljali su u nekoj gostionici o pitanjima iz pjesničkoga područja, pa je Vraz upravo apostrofirao sonet uz odobravanje drugih, tako da je Ivan Mažuranić smjesta improvizirao jedan njegov primjerak. Zgoda nas upućuje na pomisao da je tvorba soneta postala dijelom reformatorskog programa u tadašnjem pjesništvu, koje je tražilo svoje pravce i oblike. Sugestija je zacijelo dolazila i od Jana Kollára, koji je, zbog propovijedanja slavenske uzajamnosti i osviještenosti i zbog svoje sklonosti Hrvatima, stekao veliko poštovanje u hrvatskim krugovima. Njegovo glasovito djelo *Slávy Dcera* u trećem izdanju iz 1832 sastojalo se od 643 soneta.⁶ U toj fazi romantizma mladi pisci posebno su bili okrenuti prema Slovacima i Česima, koji su tada u okviru Austrijske carevine ostvarili znatniji kulturni napredak od Hrvata. U preporodnomu zanosu s mladenačkim žarom pristupilo se, dakle, uvođenju soneta u pjesničku praksu. Razumljivo je da su onda prvi izradci na diletantskoj, vježbovnoj razini, soneti su sami sebi svrhom, riječ je u prvom redu o savladavanju zakučastih pravila. Pjesnička radionica, pjesničko vježbaliste predstavljala je inače “Danica ilirska”, koja u broju 40, tečaj III, 1837, na stranici 161, prvoj stranici tog broja, donosi pjesmu *Gdje ću je najti!* Auktor se potpisao ovako: M. Deak Ilir iz Srijema.

Tako je počelo, jer je rečena pjesma Michaela Deaka deseterački sonet, budući da imade četrnaest stihova, četiri kitice, dva katrena i dva terceta s rimama u katrenima *abba abba*, a u tercetima *ccc ddd*. Možemo li taj tekst “priznati” za sonet prvijenac? Namjera je jasna, zadovoljena su formalna pravila, osim činjenice da terceti nisu povezani zajedničkim srokom. Srokovi su pravilni, motiv je petrarkistički, poruka galantna. U leksiku se naziru doticaji s hrvatskom renesansnom lirikom. U tom smjeru, općenito uzevši, kretat će se i dođući soneti, objavljujivani desetak godina u navedenom časopisu.

Cijelu prvu stranicu broja 5, tečaja IV “Danice” iz 1838 (str. 17) zapremaju tri soneta Ivana Mažuranića pod naslovom *Mojoj*. Stihovi su posvećeni Mažuranićevoj tadašnjoj odabranici, budućoj ženi, piše

⁵ Cit. prema: *100 hrvatskih soneta*, sastavio N. Miličević, Zagreb 1989, str. 20.

⁶ Usp. *Slike iz svjetske književnosti*, svezak I, Matica hrvatska, Zagreb 1891, str. 119.

ih zaljubljenik u 24 godini života, vrlo načitan. Sonetni oblik dosljedno je ostvaren, s tipičnom shemom rima u katrenima, dok je u tercetima: *cdc dee; cdc eed; cdc ede*. Soneti su napisani jedanaesteričkim metrom, ali stih gotovo uvijek ima više od 11 slogova, što ga približuje talijanskom istovrsnom stihu; takvu gradbu jedanaesterca hrvatska će versifikacija poslije odbaciti, pa ove Mažuranićeve držimo pokušajnim. Zbog metra je ritam poremećen, srokovi su dosta iznudeni, galantno očitovanje uvijeno u metafore baroknog ukusa, što je sve ometalo da ovi soneti budu poticajni. Nasuprot Mažuraniću, Mato Topalović (podpisan kao Rodoljub Zdenčanin Ilir iz Slavonije) gradi puno "pravilnije" jedanaesterce u "Danici", br. 5, 1839, str. 17. Dva Topalovićeve soneta, naslov im je *Čovjek*, s tipičnom shemom srokova u katrenima i jednom od inačica u tercetima, problematiziraju pitanje odgovornosti čovjeka prema svojem narodu, na pjesnički pismen način i meditativnim stilom. No, tendencija je prenaplašena, ovisna o tadašnjoj promičbi domovinskih ideala. No, u tom petom godištu "Danice" dotok je soneta sve veći. U broju 27, 1839, str. 105, pojavljuje se prevedeni sonet s njemačkoga *Dva vrela*⁷ u dvanaestercima, koji ne zadovoljuje uobičajeno srokovanje u katrenima (nema jedinstvena sroka već *aa bb ccdd*) nego samo u tercetima (*efg efg*), a pjesnik se tuži na okrutnost ljubljene žene s vidljivim prisjećajima na davne hrvatske petrarkiste. U istom godištu (br. 34, str. 133; br. 36, str. 140; br. 38, str. 149-150) nadalje Ivan Trnski (Milutin) ponudio je čitateljima već cio ciklus soneta, deset njih pod naslovom *Njegovanke*. Stih im je deseterac, uobičajena rima u katrenima, u tercetima odgovarajuća. Vrijednost je rima iznapsječna, a riječ je o pjesnikovu pokušaju da ispjeva mali kanconijer na romantičarskim općim mjestima. Osamio se, potražio utočište "u tom raju od divne prirode" (str. 150), a svojem je pesimizmu pronašao utjehu u poetiziranju "Ilirije", što ga je spasilo od samoubojstvenih napasti. Trnski slaže stihove ritmički tečno. Zamjećuje se, međutim, da uz deseterac iz pučkih epskih pjesama u njegov izraz prodiere ponekada i njihova elokvencija, leksik. To se još više osjeća u nastavku ciklusa *Njegovanke* (br. 28, 1840, str. 109), gdje je, opet na prvoj stranici, objavio dva soneta pod tim naslovom. Inače, u istom

⁷ *Dva vrela* (polag njemačkoga Antun Nemčić). U slijedećem broju (28, 1839, str. 109) na naslovnici je objelodanjen sonet Nikole Borojevića *Mojoj miloj* sa srokovnom shemom *abba cdc cdc*. Sonet je u desetercima, prepun ljubavne patetike.

godištu (VI) Dragutin Radovac u broju 11, 1840, str. 41 po prvi put se javlja sonetnim prilogom u "Danici", koji je naslovio *Razrješenje*, s urednim rasporedom rima i u katrenima i u tercetima. Metar je "nepravilni" dvanaesterac (obično ima koji slog više s pretpostavkom metričkih regulativa poput sinereze), a motiv je nadasve zanimljiv: kako "razriješiti" dvojbu pjesnika onoga doba, dvojbu između ljubavne i rodoljubne poezije? Implikacije su puno šire. Je li pjevati po diktatu dužnosti ili po slobodnom nadahnuću? Rakovac se ne odriče ni jednoga ni drugoga, pa to na stanovitoj poetičkoj razini priopćuje u navedenom sonetu. Naime, u tim godinama postojao je pritisak na autonomiju pjesničkih opcija, jer je jedna struja "iliraca" tražila zauzetost književnosti samo nacionalnim, političkim zadaćama, a druga je književnost sudila kao vrijednost samu za sebe. Njihova polarizacija vjerojatno je reducirala sonetističku produkciju, te u 1841. "Danica" ne tiska nijedan sonet. On se javlja tek u 1842 (br. 16, str. 61, tečaj VIII), a u povodu rođendana cara Ferdinanda. Podpisuje ga Ivan Kukuljević Sakcinski; u desetercima je i vrlo konvencionalan, zadovoljuje način propisanog rimovanja. Očevidnu krizu soneta uredništvo "Danice" popunjuje preuzimanjem ciklusa od osam soneta (br. 21, 1842, str. 80-81) iz "Bačke Vile". Sonete je napisao književnik Ivan Šimatović, koji se javljao i u "Danici". Šimatović rimuje katrene *abab cddc* (prva tri soneta), *abab cdcd* (četvrti), *abba cddc* (peti i šesti), sedmi kao prva tri, osmi kao peti i šesti, a u tercetima pribjegava raznim (dopustivim) kombinacijama. Nadahnuće mu je isključivo Ilirija i slavenska sloga, a stih trohejski deseterac. Šimatović stilizira opće parole, pjesnički statično, sonetni uzorak ispunjava kao križaljku.

PREVLADAVANJE ZADANE FORME

Tijekom tih godina (1837-1842) "Danica" je tiskala 30 soneta, od kojih nijedan nije vrijednosno prepoznat u kritičkoj recepciji. To su zaista bili početnički koraci, nagovještaji da je i u hrvatskom izražajnom mediju sonet ostvariv. Auktori kao i da nisu gajili većih ambicija od pokazivanja da su sposobni odgovoriti formuli. Estetizaciju formule susrećemo nešto poslije, slijedom primarnih stečenih iskustava. U "Danici" s početka 1843 (br. 1, tečaj IX, str. 1) na uvodnom mjestu tjednika susrećemo sonet *Ilirstvo* Dragutina Rakovca, koji je po konceptu, stilu i formi korak naprijed. Možemo mu tek

zamjeriti malu aberaciju u shemi srokovanja (*abba baab cdc dee*) što se tiče katrenâ (ali je srok četverostruk). Kakvoća slogovnog podudaranja, međutim, upravo je izvanredna u tercetima, u najosjetljivijem odsječku soneta, u katrenima također dobra. Rakovac iznenadujuće tečno i pravilno gradi jambski jedanaesterac, bez ijednog metričkog poremećaja, i tu se očituje da je stih i srok srastao s oblikom, prilagođenim hrvatskoj versifikaciji. Pjesma mu u tom pogledu nema slabog mjesta, iskliznuća iz sustava, sama faktura, gradacija, očekivana poanta sonetistički su transparentni, što je suvremenoga antologičara ponukalo na uvažavanje Rakovčeva predloška.⁸ Rodoljubna intencija i motiv, naznačeni već u naslovu, na taj su način dekonvencionalizirani, zahvaljujući pjesničkom umijeću. Ista intencija nazočna je i u Rakovčevu sonetu *Ufanje* ("Danica", br. 8 istog godišta, str. 29), zanimljivom po stanovitom iskušavanju forme. Raspored rima u katrenima je kao u prethodnom sonetu, no izmijenjuju se muške i ženske rime, lirski (5 + 5) i epski (4 + 6) deseterac. Čini se da je pjesnik bio naumio proslijediti istom stazom, jer je *Ufanje* označio kao prvijenac *Soneta jadranskih*. Nažalost, koliko je znano, ostao je na tom prvijencu, vjerojatno što su ga životne zadaće odvojile od književnosti u užem smislu riječi. U narednomu desetomu godištu bilježimo prepjev,⁹ dosta nevješt, jednoga soneta (356) iz Kollárove zbirke, ali i antologijski¹⁰ sonet Antuna Mihanovića *Vidjena* ("Danica", broj 31, tečaj X, 1844, str. 121). Shema mu je srokova tipična, metrička podloga jambski jedanaesterac. Pobudnost je Mihanovićeve sastava ne samo u metričko-srokovnoj podlozi, nego i u uspješno oblikovanoj galantnoj poruci. Različno od ondašnjih ljubavnih pjesama s intertekstualnim dodirima s narodnom poezijom, ovdje je očitovanje zamišljeno na drugačijem stupnju: prestilizacijom dolcestilnovističkih vizija idealne žene, retorikom s uporištem u Petrarkinu *Kanconijeru*, odakle je uzet i motto pjesme. Sonetistička artikulacija napokon je uspostavila izravniju vezu s ishodištem ljubavne lirike, što držimo znakom europskoga platonskoga romantičarskog neope-trarkizma, a uspostavila je i komunikaciju s hrvatskom tradicijom iz

⁸ Vidjeti: *100 hrvatskih soneta*, str. 41.

⁹ *Žalobne svetkovine*, "Danica", br. 24, 1844., str. 93. Prijevod nije podpisan. Kollár u sonetu razraduje tri tragedije: bitku na Kosovu, na Bijeloj Gori, te smrt Mine.

¹⁰ Usp. Mirko Tomasović, *Mihanovićeve zvonjelice Vidjena*, "Umjetnost riječi", br. 4, Zagreb 1977, str. 249-255.

renesansnih kanconijera prijenosom galantne terminologije. Rodoljubnu tenziju, toliko karakterističnu za pjesništvo toga doba, Miha-nović rješava u jednom stihu (Rakovcu je to tema čitavoga soneta), tako da katalogu opisa "djevine" ljepote pridodaje i vrlinu "domo-rodstva" ("...te blagim ustma naški govorila -"). Godište XI "Danice" prednjači po brojnosti soneta, a zaslugom Stanka Vraza i po njihovim pjesničkim dometima. Vraz je trima uzastupnim brojevima (br. 9-10-11, str. 33-34, 37-38, 40-41 od 1-15 ožujka 1845) ponudio čitate-ljima ukupno dvanaest soneta. U bilješci (str. 42) veli: "Izvadjeni su ovi soneti iz poveće sбирke sonetah, koje će t. g. izaći pod imenom *Sanak i istina*". Dva su od njih "slobodni prevodi" Kollára, jedan Uhlanda, a zbirka je tiskana u okviru Vrazove knjige *Gusle i tambura* (Prag 1845). Citirajmo mjerodavan sud Svetozara Petrovića: "Za hrvatsku književnost XIX st. pitanje o prihvatljivosti soneta u praksi je riješeno godine 1845, kad je objavljen prvi Vrazov niz soneta iz zamišljene zbirke *Sanak i istina*".¹¹ Svih ovih 12 sastava održava ti-pičnu crtu srokova u katrenima (*abba*) s više načina u tercetima, uvijek povezanih zajedničkom rimom. Uz to su rime pravilne, inven-tivne, nebanalne. Pjesnik se opredijelio za desetarac narodnih epskih pjesama, koji je u njega ritmički življi, trohejska mu inercija nije dosljedna. Retorički Vraz podiže ljubavno pjesnikovanje galantnom frazeologijom na razinu sustava. Ovaj kanconijer se razlikuje od nje-govoga prvoga, *Dulabije*, poglavito u izboru forme; sonet nameće drugačiju stilsku opremu, metaforiku, pjesničke ukrase, epitete, pa i sâm koncept iskazivanja ljubavnoga čuvstva. Hildegarda Karvanči-ćeva, kojoj su soneti posvećeni, za pjesnika je više od žene kraso-tice, jer u njoj pronalazi, kako pjeva u sastavu *Sila lijeposti*, "nešto nebesko", tragove "bezkrilatog rajskog anđela" (str. 33). Na stanovit način to označuje dolcestilnovističko izvorno poimanje "gospoje", u romantizmu oživljeno kultom Beatrice, Laure, Tassove Eleonore. Vraz je štovatelj Lamartinea i Mickiewicza (prema tome senzibilan prema njihovom kultu žene, Elvire te Maryle), prevodio ih je obojicu, pa u ljubavne sastave ulaže svekoliku pjesničku energiju, nisu mu tek sentimentalna nadoknada u poigravanju sa stihovima. Konstantirat ćemo još jednom:¹² "Soneti iz ciklusa *Sanak i istina* (...) organizirani

¹¹ S. Petrović, *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti*, str. 80.

¹² M. Tomasović, *Hrvatska galantna lirika u zapadnoeuropskom kontekstu u: Komparativističke i romanističke teme*, Split 1993, str. 90-91.

su na iznenadujućem stupnju pjesničke pismenosti i prilagodljivosti obliku". Vizija Hildegarde ("krasnje sanko, zvijezde, andela i ruže!", str. 41) kao bića nadzemaljske ljepote potvrđena je, dakle, u soneti-stičkoj tvorbi s primjerenom estetskom težnjom.

Kao što su Vrazove ljubavne pjesme *Đulabije* bile pokrenule nasljedovatelje (prvi put su objavljene 1840), vjerojatno su njegovi ljubavni soneti potaknuli mladog pristašu ilirstva Dragutina Galca (rođena 1819) na sličan projekt. U "Danici" iste godine (br. 39, 1845, str. 154; br. 40, str. 156; br. 47, str. 185; br. 52, str. 205) susrećemo deset njegovih soneta, a u "Danici" iz slijedeće godine (tečaj XII, br. 7, 1846, str. 25; br. 13, str. 49; br. 31, str. 123) još sedam, te u "Danici" iz 1847 (tečaj XIII, br. 14, str. 53; br. 25, str. 99) također četiri. Držim, da su i *Soneti iz "Danice"*, XIV, br. 41, str. 168, Galčevi, a riječ je o dvama sastavima, tiskanim bez naslova i bez potpisa. Ukupno je, dakle, Dragutin Galac u "Danici" od 4 rujna 1845 do 7 listopada 1848 objavio 23 soneta, a tu upornost i kontinuitet valja uvažiti. Služi se desetercima, izmijenjuje jedinstven srok u katrenima (većinom *aabb*, kadšto *abba*), terceti su mu srokovno povezani, a postojano pjeva o "modrookoj djevi". U posljednjem objavku (14 listopada 1848) nagovještuje oproštaj s takvom tematikom. U godini s burnim političkim zbivanjima, pjesnik poručuje da će se okaniti ljubavnih "pjesmica" i okrenuti onima, što će pjevati "naš rod cicli" (str. 168), a to je bio i njegov oproštaj sa sonetiranjem. Važna nam je ta naznaka, iz koje naslućujemo da je pjesnik sonete držao preodređenim za ljubavnu sferu. Galčevi soneti po pjesničkim značajkama zaostaju u svemu za Vrazovim, ali zaslužuju izdvajanje i osvrt.

U godištu XII (br. 14, str. 53) "Danica" je pozdravila veliki i povijesni kulturni događaj, izvedbu prve hrvatske moderne opere (*Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskoga, 28 ožujka 1846), sonetom na naslovnici u počast pjevačici glavne ženske uloge (Sidonia Rubido Erdödy). Sonet je u desetercima s urednim rimovanjem. Na isti je način uredništvo obilježilo osamdeseti rođendan opata Ivana Krizmanića, mecene mladih književnika ("Danica", XII, br. 23, 1846, str. 89). U godištu XI (br. 27, str. 105) naći ćemo prepjev jednoga soneta J. J. Buzinskoga pod naslovom *Utieha naravi*.¹³ U godištu XIII pak ("Danica", br. 5, str. 17) malo su iznenađenje soneti *Četiri doba godišta* u tečnim desetercima. Raspored im je srokova u katrenima

¹³ Sonet je prepjevao Ivan Trnski, a pobožnog je značaja.

abab cdcd, a glasovno podudaranje pravilno. Auktor Marko Zaccarianin napominje da je to “ulomak iz sбирke”, napisane u Udbini, dakle u krajoliku Like. Opisi prizivlju arkadijsku prirodu u sva četiri godišnja doba, naslovi su soneta *Proljeće, Ljeto, Jesen, Zima*, a pjesnika sveudilj zaokuplja “nemilostiva djeva”, opsjednut je ljubavnim jadom poput Alfreda de Musseta.

U istomu godištu (br. 41, str. 161) Petar Preradović, po općem sudu najveći hrvatski pjesnik romantizma, priopćuje svoj sonet *Ljudsko srce*. To je, napomenimo, čuvena pjesma, pjesma iz antologija hrvatske poezije, iz čitanaka, o nezasitosti ljudskih težnja i želja, ali je to u stanovitom smislu i vrhunska točka sonetizma u “Danici ilirskoj”. *Ljudsko srce* Petra Preradovića dobilo je pečat iznimne pjesničke kreacije, krasnoslovlje se na priredbama, učilo napamet još donedavno u školama, pojedini stihovi te pjesme postali su gnome, retorički ukras govornicima i propovjednicima. Ne smije se zanemariti da je riječ o sonetu iz 1847, pjesničkom tekstu duge trajnosti i uporabivosti, što upućuje na tumačenje, da je već onda hrvatsko stihotvorstvo moglo u tom obliku proizvesti uzorne pjesme. Sonet se, dakle, kroz višegodišnju praksu u “Danici”, nakon “eksperimentalne” uporabe, dovinuo do zrelije pozicije u auktorskoj pjesmotvorbi. *Ljudsko srce* je inače u desetercima, sustav je srokova: *abab abab cdd cee*. U broju 43 istog godišta (“Danica”, XIII, br. 43, str. 169) Preradović je objavio i sonet *Krasno jutro* istih metričko-strofičkih značajki u pohvalu sreće ljubavnoga para, a tijekom daljnje pjesničkoga puta ispisao je mnogobrojne sonetne sastave. Vrazovim prinosima, Preradovićevim auktoritetom sonetizam se ustalio u hrvatskoj poeziji. Prihvaća ga od šezdesetih godina i August Šenoa, vrhovni književni auktoritet od 1871 do 1881. Ustalio se, upravo po ugledu tih pjesnika, u desetercu i u zadanoj shemi rimovanja katrena i terceta prema Petrarkinu kodeksu. Time je i proces posvajanja soneta u hrvatskoj lirici završen, tj. njegovo “tranzicijsko” razdoblje, ostvareno na stranicama “Danice ilirske” iz prelomnoga vremena kulturnoga i nacionalnoga osviješćivanja i uspona. U drugačijem vremenu, za prodora esteticističkoga modernizma, sonet će u hrvatskom pjesništvu doživjeti unutarnju pjesničku preobrazbu.

Popunit ćemo našu statistiku i podatkom da je Medo Pucić u “Danici” (XIV, br. 35, 1848, str. 144) objavio sonet *Dubrovniku*, u desetercu s urednim rimovanjem, pa ćemo ustvrditi da je u razmaku od 1843 do 1848 u ilirskom časopisu tiskano znatno više soneta (47 izvornih i dva prevedena) nego od 1837 do 1842 (30 soneta).

DRAGUTIN GALAC (1819-1883), NAJPLODNIJI SONETIST "DANICE"

Auktori sonetâ u "Danici" klasici su hrvatske poezije (Stanko Vraz, Ivan Mažuranić, Petar Preradović), poznata imena iz književnog preporoda (Dragutin Rakovac, Antun Mihanović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Ivan Trnski, Mato Topalović, Medo Pucić) i nepoznata (Nikola Borojević, Michael Deak, Ivan Šimatović, Marko Zacerjanin, Dragutin Galac). Od anonimnih pjesnika najveći je prilog sonetizmu dao Dragutin Galac, pa je razumljivo da ga u ovom kontekstu izvlačimo iz posvenašnjeg zaborava.

Malo je rasplodivih podataka o tomu marljivom suradniku "Danice" (pored pjesama pisao je putopise, podlistke, prevodio novele i drame s njemačkoga). Prema Antunu Barcu, Dragutin je Galac podrijetlom iz Martinjske Vesi. Završivši pravo, postao je tajnikom Ljudevita Gaja, zatim je radio kao državni činovnik i odvjetnik, sudjelovao u političkom pokretu 1848 i 1849. Posljednjih dvadesetak godina života proveo je u Požegi, ne baveći se književnošću ni politikom. Nije objavio sonetni vijenac u "Danici", kako se navodi u literaturi,¹⁴ već samo ljuveni kanconijer od 23 soneta, kako smo se uvjerali. Barac je zamijetio da su njegovi "stihovi napisani okretno, bez mnogo formalnih pogrešaka, ali su očito više plod vještine negoli izraz stvaralačkih sposobnosti". Ta je tvrdnja donekle točna. Njegova pak versifikatorska vještina, što je za ono doba vrijednosna oznaka, najviše se iskazala u sonetima. Galac je u stanovitom smislu fanatik tog oblika; četiri godine pripravlja sonete za središnju hrvatsku književnu smotru. Očevidno je da ga potiče ambicija da poput Vraza, koji se proslavio *Đulabijama*, ispjeva vlastiti kanconijer ljubljenoj ženi. Koje su galantne odrednice tih sastava?

Izabrao je sonetnu formu po uzoru na Petrarca, koju ostvaruje neočekivano lako. Što se tiče koncepcije, ona je podastrta u prvim objavcima ("Danica", br. 39, 1845), nazvanim *Ona, Izgubljena bitka, Zao strijelac*. Njegova "Härvatica mlada" prisposobiva je "krilatom anđelu", "Madoni vrsnog Rafaela". Modrooka ljepotica ne uzvraća mu ljubav, pa je "Amor" nepravedan strijelac, jer nije pogodino i njezino srce. Metaforizacija je petrarkistička (ljubavne strijele, robstvo, nesmiljena djeva), a podloga stihovanja je deseterac junačkih narodnih

¹⁴ Primjerice u *Povijesti hrvatske književnosti*, knjiga 4, Zagreb 1975, str. 164.

pjesama, iz kojih Galac preuzimlje i po koji ukras, epitet (“silna vojska”, “bijeli grad”). U narednom broju “Danice” razrješava se ljubavnikova dvojba (*Što ću?, Molba, Vjera*) u trima sonetima. Pjesnik pod pritiskom spoznaje “Toli ljubiti, a neljubljen biti”, odlazi se izjasniti svojoj “sladkoj duši”, koja ganuta prihvaća uzajamnu ljubav, a on joj se kune na Boga, da će joj biti vjeran. I dalje se miješa frazeologija narodnih pjesama i galantna petrarkistička metaforika. Bog ljubavi je katkad Ljeljo, kadkad “božić”, katkad Amor, a ljeptica je “djeva”, ali i “vila”, “krasna ljuba”. U broju 47 čitatelji “Danice” imaju zgodu doznati, kako se ljubavni roman odvija (*Sastanak, Nenasitnost*). Otkriva i njezino ime (Milka), sastanak se zbiva u Petrinji, što znači da je do tada ljubav gajena na daljini; uz svu sreću prvog sastanka, ljubovnik traži da mu Milka obreče vječnu ljubav. U slijedećem godištu (“Danica”, br. 7, 1846) sonetist klikće od radosti. Na nekoj zabavi (*Sud o njoj*) Milka je sve opčinila svojim izgledom, no njezine vrline su još veće: “krasna duša i srce nevino”. U drugom sastavu zazivlje Apolona (*O novom ljetu*) da mu pomogne opisati njezin lik i pri tome osobito ističe “oči, sunce s nebesa”, umćući u svoje stihove stih-formulu iz davne hrvatske ljubavne renesansne lirike: “Kiem užije plame mi ljuvene”. Međutim, to ushitno ljubavno stanje počinje nagrizati *Ljubomornost* (br. 13, 1846), protiv koje se pjesnik bori, izričući Milki danteovske pohvale (Bog ju je “poslao s dvora nebeskoga”, da bi na zemlji “činio raj”) i šaljući joj iz Ozlja, gdje boravi, po rijeci Kupi *Pozdrav*. No, pjesnik je, čini se, istrošio svoje pjesničko streljivo, jer u broju 31 varira jednu Anakreontovu odu (*Čudna lira*) i konvencionalno se tuži na odsuće drage (*Udaljenoj*). U sonet *Čudna lira* Galac je također upleo pitanje, koje smo već sreli u Rakovčevu *Razrješenju*, o svrhovitosti ljubavne poezije u odnosu na rodoljubnu, izjašnjavajući se da unatoč drugim temama njegova lira ne želi ništa drugo “veće pjeva samo modre oči”. Istom manirom prosljeđuje i “Danici”, br. 14 iz 1847, gdje se nalaze dva soneta nastala prigodom posjeta Grobničkom polju i jadranskom moru. Dok gleda burno more (*Duboka misao*), stalno mu je u mislima “modrooka”, a služi se i nekim mitološkim podsjećajima (Neptun, Venera); dok je na poprištu slavne bitke (*Njezina utjeha*), zamišlja svoju smrt u obrani slobode i svoju djevu, koja se tješi: “On je pao za slobodu našu!”. Susljedni soneti iz broja 25 nagovješćuju krizu. *Netemeljita zavist* izražava dvojbu, je li uopće njegove pjesme imaju učinka na “djevu”, a *Sudbina* je protkana romantičarskim pesimizmom. Pjesnik se uspoređuje s leptirom, koji se zalijeće na svijeću. Tu sliku, poznatu iz

Petrarkinog soneta, popraćuju i slične formule: "A ja ranjen strijelom oka tvoga". Pjesnikov se projekt ljubavnog kanconijera pomalo raspada, a soneti su zacijelo puke improvizacije na istu temu, istina, vješte u pogledu sonetnog ispisa forme. Prevladava manira, a javlja se nedoumica u opravdanost projekta. Polet iz prvoobjavljenih soneta se gasi. Zamisao da se ljubavno nadahnuće izdigne iznad svih drugih, da njime korespondira s Milkom i poezijom nije se ostvarilo, kako se to stulilo u sonetima *Želja i Izjašnjenje* ("Danica", br. 52, 1845). U prvomu se žudi oteći Apolonovu liru, da bi svijet zauvijek zapamtio "djevu savršenu", "kreposnu i krasnu", a u drugomu se Milki kao Lauri posvećuju pjesme, koje "izviru iz srca" kao što su izvirale "krasne pjesni Petrarkove". U posljednjim sonetima, tiskanim u "Danici", br. 41, 1848, kad je Hrvatska bila zahvaćena dramatičnim previranjima, drugi je sonet datiran 9 lipnja 1848, Galac odustaje. Oprašta se od čitatelja svojih ljubavnih pjesama i okreće se prema angažiranoj poeziji, sažimljući nostalgично da su one bile "spomenik vične ljubavi" prema "djevi", koja ga je "zatravila", svojim "iskrama božanstvenim", a aludira i na "prevarene nade". Poslije se Dragutin Galac u "Danici" očituje samo kao pisac jednoga feljtona s političkim opservacijama.

Njegove ljubavne pjesme, okvirno govoreći, pokazatelj su jedne od tendencija hrvatske lirike tog doba, koja u sklopu romantičarske poetike traži svoje područje, odvojeno od automatskoga služenja rodoljubnim i političkim zadaćama. Poimanje ljubavi deklarativno je vezano uz romantičarski neopetrarkizam, točnije uz obnovljeni kult žene iz legendarnih europskih kanconijera. Na toj brazdi Galac je pokušao ostvariti svoju zbirku, a njegova je Milka neka vrsta Beatrice, Laure u domorodnoj viziji "Hrvatice mlade". Ostao je tek na nacrtu, koji je indikativan i zanimljiv po koncepciji, po izrazu i retorici (smjesi "učenih" ukrasa s mitološkim natuknicama i fraza iz narodnog pjesništva, primjesama leksika iz pjesmarica hrvatskih renesansnih i baroknih pjesnika). Činjenica da su te pjesme oblikovane u sonetnom obliku nije zanemariva zbog toga što je taj oblik upravo "Danica" promicala kao obvezu ili izazov novoga hrvatskoga pjesništva. Dragutin Galac, dosta pismen i darovit, uključio se u tu čežnju za sonetom poletno, održavajući sonetnu tenziju u "Danici" više godina. Prema tome, njegove zasluge u recepciji sonetizma u Hrvatskoj ne mogu se poreći.

TEMATSKI OBZOR

Tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća, u ranoj fazi romantizma, svekoliki književni rad bio je nadsvoden rodoljubnim idealima. Poezija se držala promicateljem tih težnji i sredstvom u borbi protiv odnarođivanja, a istodobno je trebala potvrditi i pokazati pjesničke mogućnosti hrvatskoga jezika. Školovani ljudi u Hrvatskoj odreda su dvojezični ili čak trojezični (hrvatski, njemački, talijanski), pa su ljubitelji književnosti čitali bez poteškoća inozemne suvremene pjesnike i klasike. Dobar dio inteligencije naučio je i francuski, služio se, dakako, i latinskim, koji je još uvijek “diplomatički” jezik Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Zadaća pjesnika na “domorodnom” izrazu nije, dakle, bila laka, jer je bilo nužno steći nove čitatelje i zadovoljiti njihov romantičarski ukus. Tematske opcije stoga su dvostrane: rodoljubne i ljubavne, Domovina i Draga. Soneti se kreću istom stazom. Od osamdesetak objavljenih soneta u “Danici” njih 25 možemo svrstati među rodoljubne ili domoljubne (auktori: Mato Topalović, Ivan Trnski, Ivan Šimatović, Dragutin Rakovac, Medo Pucić), tri su prigodna, jedan refleksivni ili gnomski (*Ljudsko srce* Petra Preradovića), pedesetak ljubavnih. Najvažniji pjesnici razdoblja, koji su surađivali sa sonetima u “Danici”, inače su gajili uspoředice rodoljubnu i galantnu liriku, tj. Dragutin Radovac, Antun Mićanović, Ivan Mažuranić, Stanko Vraz, Petar Preradović, Ivan Kuljević Sakcinski, Ivan Trnski. U “Danici”, međutim, prevladavaju ljubavni soneti, kojih je ne samo najviše, nego su i pjesnički najvredniji, zaslugom u prvom redu ciklusa Vrazovih sastava. K tome, Dragutin Galac, najproduktivniji sonetist “Danice”, pisao je kanconijer Milki, svojoj Lauri. Štoviše, u sonetnoj formi u “Danici” rani hrvatski romantičari pokušavaju odkloniti dvojbu o dignitetu ljubavne tematike u odnosu na rodoljubnu, postavljajući tezu da su ta dva usmjerenja spojiva (*Razrješenje* Dragutina Rakovca, *Čudna lira* Dragutina Galca). Drugim riječima, oni brane slobodu izražavanja pjesničkih nadahnuća ili točnije traže pravo na vlastito oblikovanje ljubavnih motiva u lirskoj tvorbi, koju je europski romantizam obnovio i modernizirao. Lirika je, ne treba dokazivati, u europskoj književnosti tradicionalno vezana uz poetizaciju žene i ljubavi.

Zbog tih razloga galantni soneti u “Danici” imaju višesmjerne indikacije. Njihova prevalencija pokazuje da je sonetni oblik u spontanom izboru označavao prije svega povlašten instrument galantnoga

iskaza prema Petrarčinu uzoru. Na taj način uspostavljena je spojnica s europskom tendencijom ljubavnoga pjesništva, koja je prije nedostajala, uporabom kulturnog oblika. Riječ je, dakle, o poimanju soneta u probudenoj književnoj svijesti i o težnji za europeizacijom hrvatske poezije, čime je sonetizam u ovom slučaju nadišao primarnu auktorsku zadaću. Njegovi romantičarski začetnici obavili su, opetujmo, važnu ulogu, posredujući ga daljnjim naraštajima; podsjetimo tek da su za vrijeme Moderne Milan Begović, Antun Gustav Matoš, pa Tin Ujević napisali antologijske pjesme u vrsti ljubavnog soneta. Takvi uzorci u "Danici" nadalje su pripomogli estetizaciji hrvatske književne proizvodnje u vremenu kad su zbog povijesnih i političkih okolnosti pjesnici bili pod pritiskom utilitarnih, didaktičkih, prosvjetiteljskih tendencija. Galantne poruke u odnjegovanom obliku imale su beletrističku razlikovnost, služile su u stanovitim uvjetima i kao korektiv zahtjevu da književni tekstovi isključivo prenose poruke izvanknjiževnog pokreta, programa i gibanja. U ondašnjim složenim strujama nacionalnoga i političkog buđenja prijetila je, naime, pogibelj da se hrvatska književna kultura precovisno orijentira prema ispunjanju "viših" ciljeva, a da se poezija svede u mimetičke obrasce pučke usmene predaje, što bi je, nema dvojbe, provincijaliziralo u odnosu na Europu i zaustavilo njezinu postojanu evoluciju, započetu u humanizmu, nastavljenju u renesansi i baroku. Soneti u "Danici" u pogledu deprovincijalizacije dali su svoj obol i galantnim ustrojem, neopetrarčkijom romantičarskom atmosferom. Dali su svoj obol i u divergencijama hrvatske versifikacije.

METRICKI IZBOR

Jesu li soneti, o kojima govorimo, ispjevani u jedanaesteru, dvanaesteru ili deseteru, nije samo pitanje temeljnoga metričkoga opisa i statistike. Od osamdesetak soneta samo je osam u jedanaesteru, dva u dvanaesteru, a golem ih je većina, dakle, u deseteru. Nikola Milčević u svoju je antologiju *100 hrvatskih soneta* (Zagreb 1989) uvrstio tri pjesme iz "Danice", dva su u jedanaesteru, jedan u deseteru. To nešto govori. Auktori antologijskih soneta Dragutin Rakovac (*Ilirstvo*), Antun Mihanović (*Vidjena*) jedanaesterac su nepriježno uključivali u poželjnu strukturu oblika talijanskoga podrijetla. Istim stihom grade svoje sonete Ivan Mažuranić, prevoditelj ulomaka iz Tassova spjeva i talijanskih opera, te Mato Topalović. U tom času

hrvatske versifikacije ti su pjesnici (Ivan Mažuranić, Dragutin Rakovac, Mato Topalović) osjećali potrebu obogaćanja metričkoga programa uvedbom jambskoga jedanaesterca kao hrvatskoga nadomjestka za odgovarajući stih u talijanskoj poeziji, a i u njemačkoj. Činio im se ritmički pogodnijim i življim u usporedbi s drugim stihovima, koji su gospodovali u tadašnjoj i prijašnjoj stihotvornoj ponudi u Hrvata. Mislim na stari dvostrukosrokovani dvanaesterac, koji je u XIX stoljeću odbačen, te na trohejski deseterac iz pučkih epskih pjesama, koji je od sredine XVIII stoljeća u velikom naletu. Odbačeni dvanaesterac nespojiv je sa sonetnom formom, kako je rečeno, a favorizirani deseterac imao je sam po sebi intonaciju i priklon prema stilu usmenih pjesama, retorika kojih je dosta drugačija od "učenoga" knjiškog pjesništva i protkana epskim formulama i epitetima. U predpostavljenoj slutnji toga nesuglasja, disharmonije, pokušali su skrenuti sonetizam prema jambskoj jedanaesteračkoj matici. No tada još nisu bila riješena, postavljena, temeljna načela hrvatske versifikacije (to će se pojaviti tekar koje stoljeće poslije, kada će Ivan Trnski obznaniti tonsko-silabičke postavke o hrvatskom stihu) pa njihov napor ne će biti zamijećen, jer je kult deseterca izrazit, pa je i sedamdesetak soneta u "Danici" u tom stihu. Prihvatili su ga plodni sonetisti Stanko Vraz, Petar Preradović, poslije August Šenoa. Sonetni deseterac će detronizirati napokon pjesnici Moderne s početka ovoga stoljeća, zamijenjujući ga jambskim jedanaestercom (Ante Tresić Pavičić, Milan Begović) i dvanaestercom (aleksandrinac), koji je njegovala Matoševa škola.

U analizi soneta iz "Danice" zato je pozornost iskazana metričkoj njihovoj podlozi, s posebnim pak osvrtom na primjerke u jambskom jedanaesteru, kojemu je upravo u tom glasilu otvoren put u hrvatsko pjesništvo. Možemo reći da su Rakovčevi, Mažuranićevi, Mihanovićeви jedanaesterci bili eksperimentalni, osobito Mažuranićevi. Jambski se jedanesterac poslije oblikovao kao djelotvoran metar u izvornim pjesmama i u prepjevima. Inauguriran je ipak u sonetima, objavljenim u "Danici". Dohodimo, dakle, do još jedne znakovitosti njihove pozicije u poeziji hrvatskoga romantizma: nagovijestili su jedan novi metrički izbor, sudjelovali u raščišćavanju versifikatorskih dilema. U manjoj mjeri nego za sonete u jedanaesteru, to bi se moglo tvrditi i za dva soneta u dvanaesterca (Nemčića i Rakovca).

STILSKO-RETORICKA OPREMA

Metrički izbor, ustanoviti je, uvjetuje i neke dodatne značajke. Jezičnom i pravopisnom reformom, naime, hrvatska se književna kultura opredijelila za stvaranje novoga standarda, temeljenog na usvajanju štokavštine kao *koine*-a. Književni tekstovi iz prošlih stoljeća, velikim dijelom na čakavštini i štokavštini, na ikavici i ekavici, na stanovit su način isključeni iz tog programa zbog tobožnje arhaičnosti i jezične neuskладivosti. Novoštokavština kao književni medij na prvomu je mjestu uvažavala “narodni” govor i “narodnu” tradicijsku pjesmu. Soneti iz “Danice”, međutim, pokazuju jednim dijelom odklon od spomenute isključivosti. Ponajviše se to očituje u galantnim sonetima. Njihovi tvorci u nedostatku galantnoga ljubavnog vokabulara, koji je u usmenoj poeziji dosta statičan i formulaičan, bez nijansi, aktivirali su izraze izvan standarda, posve naravno poslužujući za davnom hrvatskom lirikom, koja je tijekom XVI, djelomice i XVII stoljeća, obilovala tekstovima, obično zvanim “pjesni ljuvene”. U isto vrijeme u “Danici” su se mogli čitati ulomci ili cjelovite pjesme hrvatskih petrarkista, a poseban je odjek imala glasovita pjesma *Jur nijedna na svijt vila* Hanibala Lucića (“Danica”, br. 33, 1836). Osim Lucićevih tu susrećemo i ljubavne stihove petrarkista Džore Držića iz XV stoljeća, pa Dinka Ranjine i Dominka Zlatarića iz XVI, te Ignjata Djurdjevića, baroknoga pjesnika, kojemu su urednici bili izrazito skloni citirajući njegove “pjesni ljuvene” u dvadesetak brojeva “Danice”.¹⁵ Iz te baštine pisci ljubavnih soneta preuzimali su neke konvencije i specifični leksik, koji više nije bio u uporabi.

Podkrijepimo to s nekoliko primjera: umjesto ljepota rabi se pokadšto *ljepost* (Vraz) umjesto ljubav *ljubva* (Zacerjanin), pridjev od te imenice nije ljubavni već *ljuveni* (Galac, Vraz), *ljuvezni* (Nemčić, Rakovac), *ljubovni* (Galac, Vraz, Zacerjanin). U stilizacijama ljubavne patnje prepoznajemo već iskušane sintagme (“gorki”, “teški” *jadi*, Vraz, Nemčić), bog ljubavi Amor (“božić”, Galac) nesmiljeno “ranjava srce” (Mažuranić) svojim “strijelama” (Vraz). Osobita se sprega s davnom lirikom osjeća pri opisu lika ljubljene žene, koja je nerijetko “okrutnica” (Galac), ima “ledeni pogled” (Nemčić). Metafora je za ljubavno stanje primarno Petrarkina: “plam” (“ljuvezni”, “ljuveni”, “lju-

¹⁵ Usp. Antun Đamić, *Kazalo po autorima*, V. knjiga pretiska “Danice ilirske”, Zagreb 1972.

bovni", Mažuranić, Rakovac, Vraz, Galac, Mihanović) ili "vatra" (Vraz), koja ljepotica proizvodi. Njezin izgled, tj., *kip* (Deak, Mažuranić, Vraz, Galac), njezine oči, tj. *luči* (Mažuranić, Vraz, Galac), "usta od meda", "vrat od snijega" (Mažuranić) "vijenac" kose (Mihanović, Vraz), "sladki glas" (Vraz) odgovaraju koncepciji *donna-angelo* (Vraz, Mihanović), jer je nezemaljske, nadnaravne, "rajske" pojave (Vraz, Galac). To je uglavnom katalog iz retorike¹⁶ kanconijera hrvatskih renesansnih i baroknih pjesnika, s kojima sonetisti "Danice" uspostavljaju živu intertekstualnu vezu u okrilju romantičarskoga platonskoga poimanja ljubavnih motivacija. Pojava nije zanemariva u kontekstu tadašnjih kontraverznih stajališta prema hrvatskoj tradiciji i herderovskih oduševljenja za usmeno pjesništvo kao jedino autentično. Načitanost tekstovima iz davnine prepoznaje se i u preuzimanju nekih izraza, koji su s vremenom postali značajka mjesnog govora (*rijeti* umjesto reči, Galac). Indikativno je pak da staru ljubavnu frazeologiju ponajviše promiču najobrazovaniji sonetisti (Vraz, Mažuranić, Nemčić), da je ponajbliži Petrarki najstariji među njima (Antun Mihanović, rođen 1796), a da se minorni pjesnici jače oslanjaju na jednostavniju retoriku s izvoristem u pučkoj poeziji.

ILUSTRATIVNI MIHANOVIĆEV SONET

Možda je pjesma *Vidjena* ("Danica", XII., br. 31, str. 121, 1844) najpogodnija za predodžbu tokova hrvatskog sonetizma u ranoj fazi romantizma i što se tiče teme i što se tiče njezine pjesničke izvedbe. Donosimo je onako kako je prvi put tiskana:

VIDJENA

Sì alto miraron gli occhi miei.

Petrarca

O bělome joj čelu vėnac sviti
 Od kosah vranih svionih bijaše,
 A tananih spod obàrvah sijaše
 Nje očiuh plamen, sada – vajme! – skriti;

¹⁶ Usp. M. Tomasović, *Hrvatska renesansna književnost u evropskom kontekstu*, zbornik *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb 1978, str. 171-172.

A mio dčvin obličaj čestiti,
 Gdč se andjcoska lčpota svčtljaše,
 Koj mi slast rajske radosti javljaše:
 Obličaj, ne za ljubiti – za moliti;

Kada bi vitka, gibka prohodila,
 Te blagim ustma naški govorila –
 Taj struk i hohod i glas nepoznah prije;

Zapanjen stadoh, zamuknuh, problčdoh,
 Ko duše moje sunce da zagledoh:
 I što je andjco, neznam – ak to nije!

Motiv “prvog pozora” (“il primo sguardo”) vidljivo je petrarkistički, dapače s mottom iz Petrarkina *Kanconijera* (“Quando fra l’altre donne ad ora ad ora”, XIII, 6). Konceptija žene je pak platonska, gotovo dolcestilnovistička, što se sluti osobito u 12 stihu, gdje uviđamo da je riječ o možebitnoj parafrazi početka Danteova soneta “Tanto gentile e tanto onesta pare”. Adorativni stav prema njezinoj pojavi eksplicitan je u drugoj kitici. Petrarkističko-dolcestilnovističko ozračje, uvjeren sam, uvjetovalo je i primjenu jambskoga jedanaesterca, tada metričke novine, po uzoru na talijanski *endecasillabo*. Začudujuće je što Mihanović taj stih gradi razmjerno pravilno, s naročitim sluhom za njegovu jambsku intonaciju početnim nenaglašenim slogom. Nadalje, u stilizaciji prvog vidjenja “djeve” (*la donna*) lako je prepoznatljiva intertekstualna sprega s hrvatskim petrarkistima iz renesanse. To je stanovit “revival” na romantičarski način posebno “vile”, ljubljene žene Hanibala Lucića: “bijelo čelo”, “svilene kose”, spletene u “vjenčac”, “tanane obrve”, izvanvremenska “andjeoska ljepota”.

No, romantičarskoj viziji ushitne “djeve” Mihanović je dodao i neke naglaske iz rodoljubne radionice, izričito formulirane u desetom stihu (ljepotica nebeski dražesti govori njegovim materinskim jezikom), a katalog je otmjenih pohvala njezinoj pojavi protkao i epitetom iz pučke lirike. Naime, “djeva” ima *vrane* (crne) oči, dok petrarkisti prizivlju plavokose “zlatokose”, kako je uostalom i u Petrarke: “Erano i capelli d’oro a l’aura sparsi” (*Il Canzoniere*, XC). U pjesnikovom oblikovanju pjesme naše su se, dakle, sve bitne tendencije “tranzicijskog” sonetizma, povezano je galantno nadahnuće s rodoljubnom intencijom, ostvaren je versifikatorski napredak, evocirana domaća

tradicija u europskom znaku. Dobro je znati i to da Antun Mihanović objavljuje ovaj sonet u zreloj dobi života, gotovo kao pedesetogodišnjak, što možemo tumačiti i potvrdom ozbiljnosti, koju su hrvatski rani romantičarski lirici pridavali ljubavnoj lirici kao samostalnoj pjesničkoj vrsti. Da su predpostavljali kako toj vrsti upravo sonet omogućuje višu razinu otmjenosti i galantnosti, svjedoči nam pak Mihanovićeva pjesma *Vidjena*. Svjedoče nam također natuknice iz prvoobjavljenih soneta Stanka Vraza, kad se deklarira udvarački i ističe da "ljeposti" drage stavlja "zlatan u okvir soneta" ("Danica", br. 10, 1845, str. 38), a kad umre, želi da mu ona primi uzdisaje "u sonetah tih zlaćanom sudu" ("Danica", br. 11, 1845, str. 42).

Mislim na kraju da imademo dosta činjenica, koje su sugestivne, za razmatranje sonetne produkcije u "Danici ilirskoj", gdje su se pjesnici uvježbavali u obliku, te usporedo prevladavali njegova pravila, ovisno o pjesničkom daru. Na stranicama tog glasila sonet se vratio u hrvatsku liriku i razvijala svijest o sonetu.